

Krizni stožer Federalnog ministarstva zdravstva, u cilju daljnjeg praćenja situacije i poduzimanja mjera radi sprječavanja i ranog otkrivanja slučaja bolesti izazvane novim koronavirusom (COVID -19), koja je Zaključkom Vlade Federacije BiH, V. broj 164/2020 od 31.01.2020. godine proglašena zaraznom bolešću čije je sprječavanje i suzbijanje od interesa za Federaciju BiH, sukladno točki III. stavak (1) Odluke o proglašenju prestanka stanja nesreće uzrokovano pojavom koronavirusa (COVID-19) na području Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH“, broj 34/20), kao i odredbi članka 6. stavak (5) Pravilnika o ustrojstvu i načinu rada Kriznog stožera Federalnog ministarstva („Službene novine Federacije BiH“, broj 10/12), na 14. sjednici održanoj 20.08.2020. godine, donio je sljedeću

N A R E D B U

I. OPĆE NAREDBE

1. Naređuje se obvezno nošenje zaštitnih maski u zatvorenom prostoru uz poštivanje distance od minimalno 2 metra, kao i u otvorenom prostoru, ukoliko na otvorenom prostoru nije moguće održavati fizičku distancu od 2 metra između osoba.

2. Dozvoljeno je okupljanje ljudi na određenom prostoru pod sljedećim uvjetima:

ne više od 50 ljudi u zatvorenom prostoru,
ne više od 100 ljudi na otvorenom prostoru.

Sva okupljanja unutar navedenih ograničenja moraju se odvijati u prostoru koji omogućuje obveznu fizičku distancu od najmanje 2 metra između osoba (osim članova istog kućanstva).

S ciljem smanjivanja rizika od COVID-19, kao i zaštite osobnog zdravlja, za vrijeme okupljanja, potrebno je obvezno pridržavanje preporuka donijetih od strane zavoda za javno zdravstvo u Federaciji BiH (higijensko-epidemioloških mjera). Za provođenje mjera na skupovima odgovorni su organizatori okupljanja. Organizator je dužan izvršiti prijavljivanje održavanja skupa sukladno propisima o javnom okupljanju, kao i kriznim stožerima kantonalnih/županijskih ministarstvima zdravstva.

3. Nalaže se kriznim stožerima kantonalnih/županijskih ministarstava zdravstva, da na temelju procjene COVID-19 epidemiološke situacije na području kantona/županije, reduciraju broj osoba, od maksimalno dozvoljenog broja osoba u otvorenom i zatvorenom prostoru sukladno točki 2. ove naredbe, na skupovima koji se održavaju, poput: vjenčanja, krizmi, sprovoda, dženaza i sličnih događaja, a u cilju sprječavanja širenja infekcije COVID-19 među pučanstvom, kao i zaštite osobnog zdravlja i javnog zdravlja pučanstva.

4. U uvjetima COVID-19 epidemiološke situacije u Federaciji BiH koja se pogoršava, naređuje se striktno poštovanje preporuka Zavoda za javno zdravstvo Federacije Bosne i Hercegovine, za sve one na koje se preporuke odnose, a koje su dostupne na www.zzjz.fbih.ba i to:

- preporuke za državljane BiH i strane državljane koji ulaze u BiH;
- preporuke - javni prevoz;
- preporuke za muzeje, galerije, kina i sl.;
- preporuke za ugostiteljske objekte;
- preporuke - vrtići;
- preporuke za stomatološke ordinacije;
- preporuke - trajni smještaj i zbrinjavanje;
- preporuke za sportsko-rekreativne aktivnosti-dopuna;
- preporuke za rad hotela;
- preporuke za trgovine, uslužne djelatnosti, tržne centre;
- preporuke- proslave;
- preporuke za rad studentskih domova u kontekstu COVID-19.

5. Naređuje se Federalnoj upravi za inspeksijske poslove i kantonalnim upravama za inspeksijske poslove, kao i inspekcijama organiziranim pri mjerodavnim ministarstvima u kantonu/županiji, odnosno mjerodavnim općinskim i gradskim inspektorima da kontinuirano kontroliraju provođenje Naredbe pod točkom 4., te sukladno svojim ovlastima poduzimaju mjere iz okvira svoje mjerodavnosti, koja uključuje pokretanje kaznenih prijava protiv počinitelja za koje se postavi osnovana sumnja da ne izvršavaju naredbe u uvjetima pandemije COVID-19 za kaznena djela kažnjiva po Kaznenom zakonu Federacije BiH.

6. Traži se od mjerodavnih uprava policije i mjerodavnih tužiteljstava žurno postupanje po podnijetim kaznenim prijavama iz točke 5. ove Naredbe, sukladno njihovim ovlastima.

II. NAREDBE ZA KRIZNE STOŽERE KANTONALNIH/ŽUPANIJSKIH MINISTARSTAVA ZDRAVSTVA I USTANOVE I DRUGE SUBJEKTE U OBLASTI ZDRAVSTVA

1. Obvezuju se krizni stožeri kantonalnih/županijskih ministarstava zdravstva, kao i zdravstvenih ustanova s područja kantona, da redovito revidiraju krizne planove pripravnosti i odgovora na pojavu novog koronavirusa (COVID-19), spram promjene epidemiološke situacije na području kantona/županije ili lokalne zajednice.

2. Nalaže se svim zdravstvenim ustanovama na području Federacije BiH, da nastave sa kontinuiranim provođenjem i primjenom kantonalnog kriznog plana pripravnosti odgovora na pojavu COVID-19, a naročito mjera koje se odnose na hospitalizaciju osoba za koje je testiranjem utvrđeno da su pozitivne na korona virus (SARS-CoV-2) i drugih mjera prema izvorima zaraze.

3. Zadužuju se zavodi za javno zdravstvo kantona/županija da pojačaju nadzor nad provođenjem i primjenom kantonalnog/županijskog kriznog plana pripravnosti i odgovora na pojavu novog koronavirusa COVID-19.

4. U zdravstvenim ustanovama, bez obzira na oblik vlasništva, kao i privatnim praksama, obvezno je provođenje trijaže i pridržavanje striktnih mjera za prevenciju i kontrolu infekcije i praćenje općih i specifičnih preporuka radi sigurnosti osoblja i pacijenata u kontekstu COVID-19.

5. Nalaže se kriznim stožerima kantonalnih/županijskih ministarstava zdravstva da u svim zdravstvenim ustanovama na području kantona/županije, bez obzira na oblik vlasništva, kao i privatnim praksama, te u kliničkim centrima u Federaciji BiH, da sukladno kriznom planu pripravnosti odgovora na pojavu COVID-19, osiguraju kontinuiranu dostupnost zdravstvenih usluga pučanstvu, kako za hladne, tako i za hitne slučajeve.

6. Nalaže se kriznim stožerima kantonalnih/županijskih ministarstava zdravstva, da se pripreme i osiguraju za slučaj zbrinjavanja većeg broja oboljelih u zdravstvenim ustanovama sukladno odredbama Zakona o zaštiti pučanstva od zaraznih bolesti ("Službene novine Federacije BiH", broj 29/05).

7. Nalaže se kriznim stožerima kantonalnih/županijskih ministarstava zdravstva da na području kantona/županije, na kojima je zabilježena sedmična incidenca oboljevanja od COVID-19 viša od 30 na 100.000 stanovnika, osiguraju dodatne prostore za izolaciju pacijenata, kao i hladne timove u primarnoj zdravstvenoj zaštiti, koji će na dnevnoj bazi pratiti zdravstveno stanje pacijenata, te poduzimati mjere, u suradnji sa nadležnim epidemiolozima i infektolozima.

8. Nalaže se kriznim stožerima kantonalnih/županijskih ministarstava zdravstva da u svim zdravstvenim ustanovama na području kantona/županije, bez obzira na oblik vlasništva, kao i kliničkim centrima u Federaciji BiH, intenziviraju rad bolničkih povjerenstava i bolničkih timova s ciljem sprječavanja širenja COVID-19 infekcije u zdravstvenim ustanovama sukladno članku 51. Zakona o zaštiti pučanstva od zaraznih bolesti, kao i odredbama Pravilnika o uvjetima i načinu provođenja mjera za sprječavanje i suzbijanje bolničkih infekcija („Službene novine Federacije BiH“, broj 84/10).

9. Mikrobiološko-laboratorijska dijagnostika, real time PCR se obavlja za detekciju SARS-CoV-2, i to od strane laboratorija zdravstvenih ustanova verificiranih od strane Federalnog ministarstva zdravstva, kao i Veterinarskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu – Laboratorij za molekularno-genetička i forenzička ispitivanja, kao podrška javnom sektoru zdravstva, i to za vrijeme trajanja potrebe za obavljanjem ove djelatnosti u FBiH spram epidemiološke situacije u BiH i u svijetu.

10. Nalaže se zdravstvenim ustanovama da redovito dostavljaju podatke Zavodu za javno zdravstvo Federacije BiH o testiranim osobama na SARS-CoV-2, rezultatima testiranja.

Nalaže se zdravstvenim ustanovama da redovito dostavljaju podatke o hospitaliziranim pacijenatima, uključujući i hospitalizirane pacijente u jedinicama intenzivne njege, pacijenatima na respiratoru, kao i ishodu liječenja (oporavljeni i umrli).

Traženi podatci se dostavljaju Zavodu za javno zdravstvo Federacije BiH, putem on-line platforme COVID-19.ba koja u realnom vremenu prikazuje podatke o COVID-19 u Federaciji BiH, a svakim danom do 12:00 sati za prethodni dan. Zavod za javno zdravstvo Federacije BiH pravi izvješće za prethodna 24 sata.

11. Kriznim stožerima kantonalnih/županijskih ministarstava zdravstva stavlja se na znanje pravilo da se detekcija SARS-CoV-2 obavlja isključivo PCR metodom, a što je sadržano u Kriznom planu pripravnosti odgovora na pojavu COVID-19 u Federaciji BiH – Protokol uzimanja, transporta, pohranjivanja uzoraka i mjere zaštite kod sumnje na SARS-CoV-2.

12. Kriznim stožerima kantonalnih/županijskih ministarstava zdravstva dostavljaju se, radi obvezne primjene, Ažurirane preporuke za otpuštanje osoba iz izolacije-COVID-19 sačinjene od Zavoda za javno zdravstvo Federacije BiH, te su dostupne na stranici zavoda www.zzjzfbih.ba.

13. Obvezuju se kantonalna/županijska ministarstva zdravstva, krizni stožeri kantonalnih ministarstava zdravstva i zdravstvene ustanove da ažuriraju podatke s brojevima telefona, radi kontinuirane dostupnosti svim zainteresiranim, te iste dostave Federalnom ministarstvu zdravstva, odnosno Kriznom stožeru Federalnog ministarstva zdravstva.

14. Naređuje se kriznim stožerima kantonalnih/županijskih ministarstava zdravstva da najmanje jednom tjedno dostavljaju izvješće o svom radu Kriznom stožeru Federalnog ministarstva zdravstva.

III. NAREDBE ZA POSLOVNE SUBJEKTE

1. Dozvoljava se rad poslovnih subjekata uz primjenu općih i specifičnih preporuka radi sigurnosti osoblja i klijenata u kontekstu COVID-19 bolesti, uz obvezno pridržavanje preporuka donesenih od strane Zavoda za javno zdravstvo u Federaciji BiH (higijensko-epidemioloških mjera).

2. Nalaže se svim pravnim i fizičkim osobama, koja zapošljavaju više od 20 djelatnika, a koji do sada nisu donijeli krizni plan pripravnosti i odgovora na pojavu COVID-19, da što žurnije donesu navedeni plan, kojim će biti usklađena organizacija rada navedenih subjekata sa datim preporukama i smjernicama Zavoda za javno zdravstvo Federacije BiH i kantonalnih zavoda za javno zdravstvo.

IV. NAREDBE ZA UGOSTITELJSKE OBJEKTE

1. Dozvoljava se pružanje usluga u ugostiteljskim objektima u otvorenom i zatvorenom prostoru, samo sjedeća mjesta, uz obvezno pridržavanje preporuka donijetih od strane zavoda za javno zdravstvo u Federaciji BiH (higijensko-epidemioloških mjera) i sukladno točkama 1 – 4 ove naredbe.

2. U ugostiteljskim objektima, i to samo na otvorenom (baštama i terasama), dozvoljava se upotreba i konzumiranje nargila (šiša), uz obveznu primjenu jednokratnog nastavka i jednokratnog crijeva, nakon konzumiranja od strane svakog pojedinačnog klijenta.

3. Naređuje se kriznim stožerima kantonalnih/županijskih ministarstava zdravstva da u suradnji sa mjerodavnim kantonalnim ministarstvima osiguraju rad ugostiteljskih objekata na području kantona ne dulje od 23:00 sata.

V. NAREDBE ZA USTANOVE KOJE ZBRINJAVAJU I SMJEŠTAJU STARIJE OSOBE, USTANOVE KOJE ZBRINJAVAJU I SMJEŠTAJU OSOBE S POTEŠKOĆAMA U RAZVOJU I OSOBE S DUŠEVNIM SMETNJAMA, KAZNENO-POPRAVNE USTANOVE I DRUGE USTANOVE SOCIJALNE ZAŠTITE

1. Naređuje se kriznim stožerima kantonalnih/županijskih ministarstava zdravstva da u suradnji sa mjerodavnim kantonalnim/županijskim ministarstvima osiguraju obustavu posjeta u ustanovama socijalne zaštite koje zbrinjavaju i smještaju starije osobe. Ostale ustanove socijalne zaštite, uključujući u ovo i ustanove socijalne zaštite koje zbrinjavaju i smještaju osobe s poteškoćama u razvoju i osobe s duševnim smetnjama, te kazneno-popravne ustanove, moraju imati interni plan za posjete i izlaske iz ustanove, kao i krizni plan u slučaju pojave zarazne bolesti COVID-19.

2. Dozvoljava se prijem novih korisnika u ustanovama socijalne zaštite uz uvjet da je prethodno provedena mjera izolacije od 14 dana i testiranje na COVID-19 nakon isteka roka od 14 dana izolacije koje mora rezultirati negativnim testom. Navedeno se primjenjuje i kod premještanja korisnika iz jedne ustanove u drugu, odnosno u slučaju premještanja korisnika iz zdravstvene ustanove u ustanovu socijalne zaštite. Obveza je ustanove socijalne zaštite osigurati prostor za izolaciju korisnika.

3. Dozvoljena je organizacija grupnih putovanja za korisnike ustanova socijalne zaštite koje organiziraju ustanove socijalne zaštite i sl., a čiji je cilj fizička i psihofizička rehabilitacija, i to uz prethodno pribavljenu suglasnost nadležnog kriznog stožera kantonalnog/županijskog ministarstva zdravstva.

VI. NAREDBE ZA GRADSKI, PRIGRADSKI I MEĐUGRADSKI PRIJEVOZ

1. Dozvoljava se rad gradskog, prigradskog i međugradskog prijevoza uz obvezno pridržavanje preporuka donijetih od strane zavoda za javno zdravstvo u Federaciji BiH (higijensko-epidemioloških mjera), a što je opisano u točki 4. ove naredbe.

VII. NAREDBE ZA OBRAZOVNE USTANOVE

1. Nastava u novoj školskoj godini 2020/2021 počinje u skladu sa zakonom/kalendarom, uz mogućnost revidiranja odluke o početku nove školske godine 2020/2021 na osnovu procjene epidemiološke situacije od strane mjerodavnog zavoda za javno zdravstvo kantona/županije.
2. Obvezuju se krizni stožeri kantonalnih ministarstava zdravstva, da u suradnji sa kantonalnim/županijskim ministarstvom nadležnim za promet razmotre mogućnost organiziranog javnog prijevoza u kojem će se prevoziti samo učenici osnovnih škola, a sve u cilju suzbijanja širenja COVID-19.
3. Provođenje nastave u kantonu/županiji organizira se uz striktno i kontinuirano pridržavanje preporuka donijetih od strane mjerodavnog zavoda za javno zdravstvo u Federaciji BiH (higijensko-epidemioloških mjera), kao i Preporuci za škole u kontekstu COVID-19 za školsku godinu 2020/2021 sačinjenu od Zavoda za javno zdravstvo Federacije BiH, a koja je sastavni dio ove naredbe.
4. U cilju sprječavanja širenja COVID-19, svaka obrazovna ustanova na području kantona/županije mora imati krizni plan pripravnosti i odgovora na pojavu COVID-19 i imenovan operativni tim za praćenje implementacije kriznog plana.
5. Obvezuju se kantonalne uprave za inspekcijske poslove, kao i mjerodavni inspektori pri gradovima i oćinama, da nalože svim obrazovnim ustanovama u kantonu, u čijim prostorima i tijekom provođenja obrazovnog procesa može doći do prijenosa zarazne bolesti COVID-19, kao i drugih zaraznih bolesti, da uspostave i provodu redovite kontrole higijenskih i zdravstveno-tehničkih uvjeta u objektu i procesu rada, provođenje planova samokontrole sačinjenih sukladno načelima analize rizika i kritičnih kontrolnih točaka, a prema preporukama mjerodavnog zavoda za javno zdravstvo kantona/županije. Navedeno uključuje i kontinuiran pojačan inspekcijski nadzor od strane mjerodavnih inspekcija u obrazovnim ustanovama s ciljem sprječavanja prijenosa COVID-19.
6. Održavanje pripravničkog i specijalističkog, odnosno subspecijalističkog staža zdravstvenih djelatnika u zdravstvenim ustanovama, te drugim institucijama u kojima se staž obavlja, polaganje stručnih, specijalističkih i subspecijalističkih ispita zdravstvenih djelatnika, kao i obavljanje pripravničkog staža i polaganje stručnih ispita u drugim strukama, odnija se uz striktno pridržavanje preporuka

donijetih od strane zavoda za javno zdravstvo u Federaciji BiH (higijensko-epidemioloških mjera).

VIII. NAREDBE ZA SPORTSKA NATJECANJA I TRENAŽNE PROCESSE

1. Dozvoljava se održavanje sportskih natjecanja, ali bez prisustva publike, uz obvezno pridržavanje preporuka donijetih od strane Zavoda za javno zdravstvo u Federaciji BiH (higijensko-epidemioloških mjera).
2. Dozvoljava se održavanje trenažnih procesa sportista svih sportskih klubova, uz obvezno pridržavanje preporuka donijetih od strane zavoda za javno zdravstvo u Federaciji BiH (higijensko-epidemioloških mjera).

IX. NAREDBE ZA MJERODAVNE INSPEKCIJSKE ORGANE I MJERODAVNE UPRAVE POLICIJA

1. Zadužuju se Federalna uprava za inspeksijske poslove kantonalne/županijske uprave za inspeksijske poslova, kao i inspekcije organizirane pri mjerodavnim ministarstvima u kantonu/županiji, odnosno mjerodavni općinski i gradski inspektori da pojačaju inspeksijski nadzor svih inspekcija, a u cilju kontrole provođenja naređenih mjera i sprječavanja širenja COVID-19 na području svoje jurisdikcije, kao i kontrolu ove naredbe.
2. Zadužuje se FMUP – Federalna uprava policije i MUP kantona – Uprava policije sukladno točki IV Odluke o proglašenju prestanka stanja nesreće uzrokovano pojavom koronavirusa (COVID-19) na području Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH", broj 34/20), poduzimaju mjere iz svoje mjerodavnosti kao potpora inspeksijskim službama, a u cilju kontrole provođenja naređenih mjera i sprječavanja širenja COVID-19 na području svoje jurisdikcije.
3. Zadužuju se Federalna uprava za inspeksijske poslove, kantonalne/županijske uprave za inspeksijske poslove, kao i inspekcije organizirane pri mjerodavnim ministarstvima u kantonu/županiji, odnosno mjerodavni općinski i gradski inspektori da dostave Kriznom stožeru Federalnog ministarstva zdravstva, odnosno kriznim stožerima kantonalnih/županijskih ministarstava zdravstva izvješća o pojačanom inspeksijskom nadzoru svih inspekcija, a u cilju kontrole provođenja naređenih mjera i sprječavanja širenja COVID-19 na području svoje jurisdikcije, te da navedena izvješća nastave dostavljati u kontinuitetu svakih 14 dana. Krizni stožeri kantonalnih/županijskih ministarstava zdravstva navedena objedinjena izvješća za područje kantona/županije dostavljaju Kriznom stožeru Federalnog ministarstva zdravstva.

X. PRIJELAZNE I ZAVRŠNE ODREDBE

1. **Dozvoljava se kantonalnim/županijskim stožerima ministarstava zdravstva uvođenje restriktivnijih i drugačijih mjera spram procjene**

epidemiološke situacije u kantonu/županiji, odnosno općini uz redovito obavještanje Kriznog stožera Federalnog ministarstva zdravstva.

2. Naredba se donosi sa rokom važenja od 14 dana računajući od dana početka primjene ove Naredbe.

3. Nakon isteka roka iz točke X. potečka 2. ove naredbe, zadužuje se Krizni stožer Federalnog ministarstva zdravstva da sagleda kompletnu epidemiološku situaciju COVID-19 u Federaciji BiH i sačini procjenu rizika, a radi razmatranja mogućnosti i potrebe izmjene mjera utvrđenih ovom Naredbom, te nakon toga odluči novom naredbom o mjerama koje se poduzimaju i u kojem roku.

4. Ova naredba stupa na snagu danom donošenja, a primjenjuje se od 22.08.2020. godine.

Broj: 01-33- 4670 /20
20.08.2020. godine
S a r a j e v o

**MINISTAR I PREDSJEDAVAJUĆI
KRIZNOG STOŽERA FMZ**

Prof. dr. sc. Vjekoslav Mandić

Preporuke za škole u kontekstu COVID-19 za školsku 2020/2021

Uvod

U suzbijanju širenja COVID-19 zatvaranje škola bila je jedna od najčešće primjenjenih intervencija. Do sredine aprila, 192 zemalje u svijetu zatvorile su škole, utječući na preko 90% učenika u svijetu (1). U studiji Augera i suradnika, zatvaranje škola je bilo povezano sa relativnom promjenom u incidenci/sedmica za -62% (95% CI, -71% do -49%) (2).

Zatvaranje škola diljem svijeta kao odgovor na pandemiju uzrokovanu virusom COVID-19 predstavlja nezabilježen rizik po obrazovanje, zaštitu i blagostanje djece. Prekid nastave može imati ozbiljne posljedice po sposobnost djece da uče. Što duže društveno marginalizovana djeca odsustvuju iz škola, to su veće šanse da se neće vratiti u njih. Duži period obustave rada škola utiče i na pružanje drugih osnovnih usluga, kao što su imunizacija, posluživanje užina, zaštita mentalnog zdravlja i psihosocijalna podrška a nedostatak interakcije s vršnjacima i narušavanje rutine mogu izazvati i stres i anksioznost (3).

Negativni efekti zatvaranja po sigurnost, blagostanje i učenje djece su dobro dokumentirani. Prekid pružanja usluga školovanja ima i ozbiljne dugoročne posljedice po ekonomije i društva, kao što su produbljivanje nejednakosti, pogoršanje opšteg zdravstvenog stanja i slabljenje društvene kohezije (3).

Ipak, ponovno otvaranje škola se mora izvesti na siguran način i biti u skladu s općim javnozdravstvenim odgovorom zemlje na COVID-19, uz poduzimanje svih razumnih mjera zaštite učenika, studenata, nastavnika, drugog osoblja, te članova njihovih obitelji. Pri tome obavezno treba voditi računa i o epidemiološkim i drugim kontekstualnim faktorima. U Federaciji Bosne i Hercegovine, zaključno sa 14.8.2020., u osam kantona je zabilježena 7-dnevna incidenca/100.000 COVID-19 preko 30.

Kada, gdje i koje škole ponovo otvoriti i na koji način

Odluke o ponovnom otvaranju škola iziskuje širu diskusiju svih zainteresiranih strana, radi sagladevanja svih aspekata vezanih za siguran nastavak obrazovnog procesa. Nadležna ministarstva obrazovanja moraju izvršiti procjenu na koji način se u svakom pojedinačnom kontekstu i modelu može doprinjeti učenju i blagostanju, te i zaštititi od faktora rizika koje sa sobom nosi ponovno otvaranje škola, imajući u vidu da rizici širenja COVID-19 koji se vezuju uz pohađanje nastave nisu u potpunosti utvrđeni.

Naučna istraživanja pokazuju različite rezultate kada je u pitanje COVID-19 zaraza kod djece. Posebno kada je u pitanju prenošenje COVID-19 među djecom, i sa djece na odrasle. Macartney i

kolege su u studiji sprovedenoj u Australiji našli da je u školama gdje se desilo da zaraženi učenici prisustvuju nastavi sekundarni "attack rate" (AR) u većini slučajeva iznosio od 0 do 1,2%, dok je samo u jednoj školi bio visok (35,1%) (4). Heavey i autori u studiji sprovedenoj u Irskoj nisu našli nijedan slučaj sekundarnog prenosa COVID-19 u školama među 1025 kontakata (5). Jedini slučaj prijenosa zabilježen u studiji je bio između odraslih osoba u radnoj atmosferi, ali izvan škole. Ali, obje ove studije rađene na manjem uzorku i u ranoj fazi pandemije.

U suprotnosti sa ovim studijama su dvije povezane studije sprovedene u Francuskoj, gdje su autori našli visok IAR među učenicima i osobljem u srednjim školama (38% i 59%), a znatno niži među roditeljima, braćama i sestrama (11% i 10%) (6), i još niži IAR u osnovnim školama među učenicima, osobljem ili ukućanima (10%) (7). U osnovnim školama također nisu našli ubjedljive dokaze za sekundarni prijenos zaraze (7). Istraživanje iz Južne Koreje pokazalo je da je visok prijenos unutar kućanstva bio ukoliko je indeks slučaj bio u dobi između 10 i 19 godina (19%) (8), u odnosu na mlađi uzrast (5%).

Početak nastave tokom pandemije COVID-19 moguće je sprovesti na više načina.

Otvaranje škola u punom kapacitetu nosi najveći rizik od prenosa COVID-19 i nastajanja žarišta, te širokog prijenosa u zajednici. Ovaj rizik bi se mogao smanjiti provođenjem higijenskih i epidemioloških mjera, međutim zbog ograničenih kapaciteta, kao i problema u kontroli ponašanja djece i adolescenata to bi bilo teško.

Istraživanje žarišta COVID-19 u srednjoj školi u Izraelu, nastalog nakon otvaranja škola u nestabilnoj epidemiološkoj situaciji, ukazuje na opasnost ovakvog pristupa, posebno kako rezultati istraživanja pokazuju, prisutnost velikog broja đaka u razredu (35-38), kao i nedovoljan prostor po đaku (1,2-1,3 m²). To je za posljedicu imalo nemogućnost održavanja fizičke distance, koja je neophodna za kontrolu COVID-19 (9).

Potpuni prelazak na alternativne vidove nastave, putem medija i online, u trenutnom epidemiološkom kontekstu uzrokovanom pandemijom COVID-19 nosi najmanji rizik, međutim zbog gore navedenih razloga ovo ne može biti jedino prihvatljivo rješenje, a za neke uzraste je i potpuno nesprovodivo.

Kombinacija ovih dvaju pristupa izgleda kao najoptimalnija varijanta. Otvaranje škola za određene uzraste, uz manji broj đaka u grupi, ograničenu interakciju đaka i osoblja, te strogo pridržavanje higijensko-epidemioloških mjera. Uz ovo će također biti potreban pojačan epidemiološki nadzor u zajednici, što podrazumjeva adekvatan odgovor zdravstvenog sistema, dostupnost testiranja i praćenje kontakata.

Prema dostupnim podacima smatramo da je najbolje preporučiti otvaranje škola za đake do četvrtog, uz pridržavanje preporučenih općih i specifičnih mjera za sprječavanje širenja COVID-19. Izuzetno, moguće je otvaranje škola i za đake od petog do devetog razreda, ukoliko se radi o školama manjih kapaciteta, odnosno manjeg broja učenika, a uz procjenu škole i nadležnih tijela

kantona. Za srednjoškolce preporučuje se održavanje nastave što više na daljinu, u školama izvoditi samo praktičnu nastavu u manjim grupama (škole koje imaju praksu) i uz pridržavanje svih higijensko-epidemioloških mjera. Također, moguće je razmotriti održavanje nastave u učionici samo sa učenicke prvih razreda srednje škole.

Preporuke za sigurno održavanje nastave u kontekstu COVID-19

Edukacija i organizacija

Educirati osoblje, roditelje i učenike o COVID-19, uključujući simptome, komplikacije, kako se prenosi i kako spriječiti prijenos. Budite informirani o COVID-19 putem uglednih izvora kao što su zdravstvene ustanove, Svjetska zdravstvena organizacija (SZO), UNICEF. Budite svjesni lažnih informacija/mitova koji mogu kružiti usmenim putem ili online.

Educirati svo osoblje i učenike, kao i u što većoj mjeri roditelje o mjerama za sprječavanje širenja COVID-19, kao i o važnosti istih.

Ažurirati ili razviti planove za vanredne situacije u školi. Ovi planovi moraju uključivati odgovorne osobe, aktivnosti koje se trebaju poduzeti u slučaju da neko od đaka, osoblja ili njihovih ukućana bude bolestan, sa sumnjom na COVID-19; kao i određenu prostoriju ili područje za izolaciju oboljelog. Plan treba uključivati kontakt s lokalnom nadležnom zdravstvenom ustanovom, kojima se osoblje škole treba obratiti u gore navedenom slučaju, kao i sa roditeljima.

Bez obzira na koji način počne nastava, planirati modele održavanja nastave za đake koji moraju biti u samoizolaciji, kao i za roditelje i đake koji spadaju u ugrožene skupine (hronične bolesti).

Planirati programe mentalne podrške i voditi računa o mentalnom zdravlju osoblja i đaka tokom pandemije.

Osnovni principi prevencije

Osnovni principi: nošenje maski za đake (mlađa djeca trebaju nositi masku izvan učionice, ne i za vrijeme nastave), nošenje maski za nastavno i drugo osoblje, održavanje adekvatne fizičke udaljenosti, održavanje higijene ruku. Preporučuju se platnene maske, koje treba redovito prati.

Učenici, nastavnici i ostalo osoblje trebaju ostati kući ako oni ili neko od njihovih ukućana ima simptome povezane sa COVID-19 (glavni simptomi su povišena tjelesna temperatura, kašalj, gubitak čula njuha/okusa, malaksalost; drugi simptomi: bolovi, glavobolja, konjuktivitis, proljev, osip na koži).

Đaci, nastavnici i ostalo osoblje trebaju ostati kući ukoliko su pozitivni na COVID-19 ili su u izolaciji. Ostati kući i u ukoliko su nedavno bili u kontaktu sa osobom oboljelog od COVID-19.

Kroz edukaciju osoblja, đaka i roditelja preporučiti da se budno motri zdravstveno stanje, a posebno mogući znaci COVID-19, i da se pravovremeno kontaktiraju nastavno osoblje u školi i nadležne zdravstvene službe. Relevantne informacije mogu se naći na stranici Zavoda za javno zdravstvo FBiH (<http://www.zzjzfbih.ba>).

Škole moraju osigurati redovno pranje ruku vodom i sapunom, dezinfekciju ruku sredstvima na bazi alkohola (min 60%). Na mjestima za pranje/dezinfekciju ruku staviti slikovne upute ili osigurati prisustvo osoblja za nadzor.

Čistiti i dezinficirati školske zgrade, učionice i posebno sanitarne čvorove najmanje dva puta dnevno, posebno površine koje mnogi dodiruju (ograde, stolovi, sportska oprema, ručke na vratima i prozorima, igračke, pomagala za učenje i sl.). Za čišćenje koristiti standardna sredstva za čišćenje, za dezinfekciju prostorija preporučuju se preparati na bazi hlora. Sva ova sredstva koristiti prema uputstvu proizvođača.

Neophodno je osigurati adekvatno provjetravanje prostorija u školi. Kada god to vremenske prilike dozvoljavaju preporučuje se da određen broj prozora ili vrata u prostorijama u kojima se boravi budu otvoreni, u suprotnom otvoriti ih za vrijeme odmora i između smijena. Voditi računa o sigurnosnim i zdravstvenim rizicima.

Organiziranje obroka u školama se ne preporučuje. Đaci trebaju nositi vlastitu ušinu, i jesti u razredu, umjesto u menzi ili drugim zajedničkim prostorijama.

Organizacija produženog boravka u osnovnim školama se ne preporučuje. Ukoliko je neophodno istu organizirati onda preporučujemo da to bude u stalnim grupama do 10 đaka, da svaka grupa boravi u odvojenoj prostoriji i da se onemogući miješanje između grupa

Ako postoji organiziran prijevoz za đake, vozači trebaju primjenjivati sve preporuke za javni prijevoz i educirati roditelje i đake o važnosti pridržavanja ovih mjera u prijevozu. Savjetovati roditelje i đake da izbjegavaju korištenje gradskog javnog prijevoza kada god je to moguće.

Škole moraju promovirati održavanje minimalne fizičke udaljenosti od 2 m.

Preporučene mjere za održavanje fizičke distance uključuju:

- Organizirati početak i završetak nastave svaki dan tako da u hodnicima i na ulazima/izlazima bude u isto vrijeme prisutan što manji broj đaka.
- Smanjiti broj đaka u grupi/razredu na što manji broj (10-15 đaka po odjeljenju/grupi) i onemogućiti nepotrebno miješanje između grupa/razreda. Udaljenost između mjesta za sjedenje mora biti najmanje 2 m.
- Ukinuti veliki odmor, a tokom malog odmora između časova đaci ne bi smjeli napuštati učionice.
- Skratiti časove na 30 minuta i ograničiti broj časova dnevno (do 5).
- Otkazivanje okupljanja, sportskih igara i drugih događaja koji stvaraju gužve.

- U sklopu tjelesnog odgoja preporučuje se izvođenje samo individualnih vježbi, te iste organizirati na otvorenom prostoru kada to dopuštaju vremenske prilike.

Izvori

1. UNESCO. COVID-19 impact on education.
2. Auger KA, Shah SS, Richardson T, et al. Association between statewide school closure and COVID-19 incidence and mortality in the US. *JAMA*. Published online July 29, 2020.
3. UNICEF. Okvir za ponovno otvaranje škola, UNICEF, april, 2020.
4. Macartney K, Quinn HE, Pillsbury AJ, et al. Transmission of SARS-CoV-2 in Australian educational settings: a prospective cohort study. *Lancet Child Adolesc Health* 2020; published online Aug 3. [https://doi.org/10.1016/S2352-4642\(20\)30251-0](https://doi.org/10.1016/S2352-4642(20)30251-0).
5. Heavey L, Casey G, Kelly C, Kelly D, McDarby G. No evidence of secondary transmission of COVID-19 from children attending school in Ireland, 2020. *Euro Surveill* 2020; 25: 2000903.
6. Fontanet A, Tondeur L, Madec Y, et al. Cluster of COVID-19 in northern France: A retrospective cohort study. *medRxiv* 2020; published online April 23. <https://doi.org/10.1101/2020.04.18.20071134>
7. Fontanet A, Grant R, Tondeur L, et al. SARS-CoV-2 infection in primary schools in northern France: a retrospective cohort study in an area of high transmission. *medRxiv* 2020; published online June 29. <https://doi.org/10.1101/2020.06.25.20140178>
8. Park YJ, Choe YJ, Park O, et al. Contact tracing during coronavirus disease outbreak, South Korea, 2020. *Emerg Infect Dis* 2020; published online July 16. <https://doi:10.3201/eid2610.201315>.
9. Stein-Zamir C, Abramson N, Shoob H, Libal E, Bitan M, Cardash T et al. A large COVID-19 outbreak in a high school 10 days after schools' reopening, Israel, May 2020. *Eurosurveillance*. 2020;25(29).
10. Key Messages and Actions for COVID-19 Prevention and Control in Schools, March 2020, UNICEF.
11. CDC. Considerations for Schools.